

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ЕСТЕТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ В МОВІ ТВОРІВ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглянуто сутність естетичної оцінки, лінгвістичні засоби її вираження. Проаналізовано стилістичні функції лексичних одиниць, які експлікують позитивну естетичну оцінку в мові творів дитячої літератури другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: естетична оцінка, краса, оцінний компонент значення, метафора, епітет.

Подгородецкая И.Ю. Стилистические функции лексических единиц с семантикой эстетического оценивания в языке детской литературы второй половины ХІХ – начала ХХ вв. В статье рассмотрена сущность эстетической оценки, лингвистические средства ее выражения. Проанализированы стилистические функции лексических единиц, которые эксплицируют позитивную эстетическую оценку в языке произведений детской литературы второй половины ХІХ – начала ХХ ст.

Ключевые слова: эстетическая оценка, красота, оценочный компонент значения, метафора, эпитет.

Pidgorodetska I.Y. Stylistic functions of the lexical units with semantics of aesthetic evaluation in the language of literature for children of the 2nd half of the 19th – the beginning of the 20th century. The essence of aesthetic estimation, linguistic means of its expression are considered in the article. The stylistic functions of the lexical units which represent positive aesthetic estimation in the language of literature for children of the 2nd half of the 19th – the beginning of the 20th century are analyzed.

Keywords: aesthetic estimation, beauty, evaluation component of value, metaphor, epithet.

КРАСА є однією з духовних цінностей людства – естетичною цінністю, яка закономірно відображена в мовній свідомості й комунікативній поведінці. Цінності виражають у вигляді оцінок – результатів порівняння того, що оцінюють, з ідеалом чи еквівалентом. Щодо естетичної оцінки, то еталоном порівняння є ідеал краси. В основі естетичної оцінки лежить особлива функція – ціннісна предметність, тобто здатність природного чи штучного об'єкта бути значущим для людини. Ціннісну предметність осмислюють і переживають як цінність – суб'єктивну інтерпретацію ціннісної предметності [6: 88]. Естетична оцінка є сублімованою, заснованою на синтезі сенсорних і психологічних оцінок. У її основі лежить духовне начало людини. Естетична оцінка пов'язана із задоволенням почуття прекрасного [4: 119].

Категорія оцінки – одна з основних семантичних, когнітивних, логічних категорій. Спочатку її розглядали у філософії як категорію мислення, а пізніше – як категорію мови й мовлення [4: 8]. Оцінна інтерпретація онтологічних категорій визначає статус оцінки як універсальної категорії, що охоплює всі сфери людського буття.

Сучасні лінгвісти активно досліджують категорію оцінки в аспекті семантики, прагматики, теорії комунікації, когнітивістики. До проблеми ви-

раження оцінки мовними засобами звертаються такі українські й зарубіжні вчені, як Ю. Апресян, Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Т. Булигіна, А. Вежицька, Е. Вольф, В. Гак, Т. Космеда, Л. Лисиченко, І. Шевченко, А. Шмельов та ін.

Лінгвістичний аспект категорії оцінки охоплює сукупність засобів її вираження – фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних, які відображають елементи оцінної ситуації [12: 237].

Актуальність цієї розвідки зумовлена недостатністю вивчення мови художніх творів для дітей в аспекті сучасних лінгвістичних напрямів, зокрема лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики.

Метою дослідження є аналіз стилістичних функцій мовних засобів з експліцитно вираженою семантикою естетичної оцінки в художніх текстах дитячої літератури другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Як зазначає Л. Лисиченко, слово «не тільки називає певне явище, а й виражає оцінку його» [5: 14]. У словах, основою лексичного значення яких є поняття про оцінку (*добрий, гарний, красивий, гідкий*), предметно-поняттєвий і експресивно-емоційний компоненти зливаються [5: 15–16]. Такі мовні одиниці є експліцитними засобами вираження оцінки. Зокрема, естетичну оцінку виражають такі слова, як *краса, красивий, гарний, чудовий, вродливий* та ін. Лексичні одиниці, семантику оцінності яких виявляють їх символічні, асоціативні значення, імпліцитно виражають авторські оцінки.

Розглянемо стилістичні функції слів з експліцитним оцінним компонентом значення в мові творів для дітей.

Прикметники із семантикою естетичного оцінювання (*гарний, красний, милий, прекрасний, пишний, привабливий, чудовий, чарівний, хороший*) в атрибутивних словосполученнях виконують функцію художніх означень, експлікуючи авторську оцінку світу в цілому, природних і штучних об'єктів, явищ довкілля: *Новий чарівний світ, світ героїв страждання за ідею, за правду починав розкриватися перед їхніми очима і вбив своєю могутньою красою* (1: 145); *Оnde балочка весела, // В ній хороші красні села* (10: 93); *Що ж за пишні маки!* (2: 52); *...а разом вечір весінній – чаруючая квітуча свіжість* (2: 54); *Своїми ж красними дарами // Всіх наділя дівчина та... // Та чарівливая дівчина – // То ж прекрасная весна!* (9: 31–32); *...стояла весна красна... з цвітом розкішним...* (7: 341–342); *...чудовий був такий вечір весняний, що сама веснянка на думку на-верталась...* (2: 74); *Передо мною килими чудові // Натура стеле – темнії луги, // Славути красної бори соснові // І Случі рідної веселі береги* (10: 92); *...один із перших... гарних днів* (11: 64); *...Гарне сиве котенятко // Край його мурчить помалу* (9: 14); *Ах, метелик, подивіться! // Ось він, ось він метушиться! // Та який же гарний, гожий! // Наче квітка, прехороший!* (9: 42); *...невідомий коваль невідомим міхом роздув те величне та чудовне огнище світу* (7: 156–157).

Прикметники зі значенням позитивної естетичної оцінки вживають, характеризуючи вродливу людину загалом (*гарний козак... о, яка ж хороша, щаслива козачка...* (2: 40); *Вона красива така, біла та рум'яна* (7: 219); *Гарна дитинонька – усміх її чарівний* (9: 47); *красна панночка* (9: 60–61); *Юрко був такий гарний, як і Улас* (8: 295); *У Карпа дуже забилось серце, бо гарна була, як картина, Музичина дочка Олеся* (8: 339)); красу обличчя (*Як же вона ли-*

ченько своє *вродливе* одвернула від його ... (2: 40); *Її личко* молоде та *красне*, як *роженька* уранці під *росою* (7: 190); *Маленька*, *кругловиденька*, з *терновими мрійними очима*... з *чудовим ніжним личком*, вона зразу *прихилила* до себе *серце* *всякої людини*... з *чудовим ніжним личком*, *і за те, що служить в церковній школі, «божественною»* (1: 82); *Хоч було темно, та для того, щоб заглянути тернові очі та вгадати гарненьке личко, – не треба багато світла* (1: 148)); а також окремі деталі портрета (*кучері гарні* (8: 82); *В тебе, козаче, такі дивні карі очі, яких я ще зроду не бачила* (8: 291); *гарний з лиця, гарний з стану, кругом гарний* (8: 338)). Позитивну естетичну оцінку зовнішності людини експлікують слова *гарний, вродливий, чудовий, дивний*, а також народнопоетична форма слова *красивий – красний*. Лише зрідка вживається прикметник *красивий*, що свідчить про обмеженість його використання в художній мові XIX – початку XX ст.

Для мовного відтворення краси казкових і біблійних персонажів, окрім зазначених вище слів, часто вживаними є прикметники із семантикою вищого й найвищого ступенів вияву позитивної естетичної ознаки: *чудова постать... он їх багато: чистих і чудово вродливих... блискучі і вродливі янголи* (3: 268); *ангол прекрасний* (9: 57); *дивної краси... сиділи панни в білій одежі, одна гарна, друга ще краща*... (8: 291); *князівна Богаза, така гарна*... (8: 295); *росте Паміра... гарна та пишна* (8: 111); *чудові невольниці* (8: 113). Уживання кількох синонімічних означень з оцінним значенням компонентом підсилює оцінність, емоційність, експресивність вислову.

Прикметники із семантикою позитивного естетичного оцінювання в словосполученнях, де означуваними словами є абстрактні іменники *краса, врода*, підкреслюють інтенсивність вияву ознак, авторське емоційне враження. Часто їх вживають у постпозиції: *краса чаруюча* (2: 84), *краса чудова* (2: 85), *чарівною красою* (7: 354), *пишна врода* (7: 190), *пишна краса* (8: 125).

Якщо іменники *краса, врода* виступають у ролі суб'єкта, об'єкта чи атрибутивної частини предиката, їх образне наповнення визначає контекст: *це краса сама чудова, це святість сама... Це ж він, це ж той єдиний учитель, це Христос за неї розп'ятий* (3: 268). Контекстуальний зміст слова *краса* розкриває асоціативно-образний ряд: *краса чудова – святість – єдиний учитель – Христос*. Зовнішня краса і святість поєднані в образі Христа.

Іменник *краса* в ролі граматичного суб'єкта або об'єкта дії утворює метафоричні конструкції, які відтворюють когнітивні смисли *КРАСА – СВІТЛО, КРАСА – СИЛА, КРАСА – ФАРБА, КРАСА – ПОВІТРЯ*: як *блискавиця, вразила її та краса чаруюча*. – *Впала пані без пам'яті, бо скоупці її аж за серце вхопили, а та краса збавила силу всю* (2: 84); *...та славили, що не можна й очима було надивитися, бо сліпила вона* (краса – І. П), як *те сонечко пломенисте* (2: 84); *Якась делікатна, ніби дівоча, краса була розлита в тих пишних та делікатних білих, опалових, синіх та рожевих фарбах та сутінках неба* (8: 105); *Розкошами, красою віє над степом* (1: 94); *Чудові невольниці сяли красою* (8: 124); *Лице в Памірі світилось такою красою*... (8: 129).

Іменник *краса* в називних реченнях виражає авторські емоції, експресію, естетичну оцінку предметів і явищ: *Боже, боже... які розкоші, краса яка! ... Люстра, золото, срібло... Так і сяє все, так і сяє* (1: 72).

Отже, прикметники позитивної естетичної оцінної семантики в атрибутивній функції є художніми означеннями, які разом з означуванним словом відображають в уяві читача естетично марковані образи дійсності, виражають авторську оцінку, емоції. Іменник *краса* утворює метафоричні конструкції, експлікуючи такі когнітивні смисли, як *краса – світло, краса – фарба, краса – сила, краса – повітря*. Усі аналізовані мовні одиниці формують художнє сприйняття краси.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Васильченко С.** Твори у трьох томах / С. Васильченко. – К. : Дніпро, 1974. – Т. 1. 2. **Вовчок Марко.** Твори у двох томах / Марко Вовчок. – К. : Дніпро, 1983. – Т. 2.
3. **Грінченко Б.** Твори в двох томах / Б. Грінченко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – Т. 1. 4. **Космеда Т.А.** Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 5. **Лисиченко Л.А.** Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти / Л.А. Лисиченко. – Харків : Основа, 2008. 6. **Мещерякова Ю.В.** Красота / Ю.В. Мещерякова // Антологія концептів. – М. : Гнозис, 2007. – С. 88–102.
7. **Мирний Панас.** Вибрані твори / Панас Мирний. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 1.
8. **Нечуй-Левицький І.С.** Зібрання творів : У 10 томах / І.С. Нечуй-Левицький. – К. : Наукова думка, 1965. – Т. 2. 9. **Пчілка Олена.** Годі, діточки, вам спати! : Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи : [для дошк. та мол. шк. віку] / Олена Пчілка. – К. : Веселка, 1991. 10. **Українка Леся.** Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1975–1977. – Т. 1. 11. **Франко І.Я.** Вибрані твори / І.Я. Франко. – Львів : Каменярь, 1981. 12. **Ходоренко А.В.** К вопросу воплощения языковой картины мира и концепта оценочности в наименованиях групп лиц / А.В. Ходоренко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» : [зб. наукових праць]. – 2010. – Т. 23 (62). – № 1. – Симферополь : ТНУ им. В.И. Вернадского, 2010. – С. 236–240.